

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Самойленко Валерії Вікторівни
«Мовні особливості сучасного художнього дискурсу для дітей»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія

Комплексне вивчення мови і використання її експлікаторів для повноцінного функціонування людини у суспільстві перебуває у фокусі уваги науковців упродовж останніх десятиліть. Домінуючий у лінгвістиці ХХІ століття антропоцентричний підхід створює підґрунтя для докладного студіювання когнітивних, мовних та позамовних одиниць у процесі продукування дитячого художнього дискурсу. Саме тому неабиякої значущості набуває системний опис творів для дітей з урахуванням композиційної, лексико-стилістичної та прагматичної специфіки. Відсутність наукових студій, присвячених різноаспектному дослідженню в прагматистичному й структурному аспекті дитячої художньої прози зумовлює актуальність пропонованої Валерією Вікторівною Самойленко дисертації. Не викликає жодних сумнівів наукова новизна рецензованої праці, яка полягає передусім у з'ясуванні структурної та функційної специфіки прозового тексту для дитячого сприйняття.

Дисертацію Самойленко Валерії Вікторівни виконано в ракурсі діалектичного та дискурсивного підходів з опертям на метод структурного й поняттєвого аналізу та діалогічної інтерпретації, а також з урахуванням синергетичного підходу, описового методу й частково методу внутрішньої інтерпретації. Варто зазначити, що дисертантка успішно виконала поставлені завдання, зреалізувавши їх на багатому ілюстративному матеріалі (авторська картотека налічує 96 найменувань джерел фактичного матеріалу).

Теоретичне значення виконаної роботи визначає те, що обґрунтовані в ній засади поглиблюють дискурсивну теорію, зокрема в створенні й обґрунтуванні структурного підходу до аналізу української повісті для дітей та поєднанні стилістичного й прагматичного аспектів аналізу тексту для дитячого сприйняття.

Очевидна й практична значущість дисертаційної праці, оскільки результати дослідження мають широке лінгвопрагматичне застосування. Дібраний фактичний матеріал буде корисним для написання методичних праць зі стилістики української мови, а також у науково-дослідницькій роботі студентів й аспірантів.

Роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідницької проблеми кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Лексичні і граматичні категорії української мови: структура, семантика, динаміка» (державний реєстраційний номер: 0119U103108, 2019–2021 р.) та «Когнітивні й дискурсивні аспекти лінгвістичних досліджень» (державний реєстраційний номер: 0122U001280, 2022–2024 р.).

У вступі й трьох розділах дисертації авторка чітко окреслює поняттєвий, методологійний і процедурний апарат роботи. Зокрема – наукові засади, термінологічний інструментарій і методологію дослідження викладено в першому розділі дисертації **«Лінгвістичні аспекти дослідження художньої мови дискурсу для дітей»**. Дисертантка, узагальнивши основні підходи щодо трактування дискурсу (с.23-29) з урахуванням засадничих положень наукових студій Е. Бенвеніста, Т. Ніколаєвої, І. Шевченко, В. Карасик та обґрунтувавши теоретико-методологічні передумови вивчення мовних особливостей художнього дискурсу для дітей (с. 67-70) наголошує на важливості порушення серйозних, складних, «дорослих» тем у межах аналізованого дискурсу, утім інтерпретуючи їх з позиції сприйняття свого реципієнта з докладним акцентуванням уваги на певних складнощах та тонкощах.

Чіткою вважаємо позицію дисертантки щодо тлумачення художнього дискурсу для дітей як «емерджентного утворення, що має писемну та паралінгвальну форми виявлення, відбувається в межах комунікативного каналу «дорослий-дитина», регульовано стратегіями і тактиками комунікатора та визначено синтезом когнітивних, мовних та позамовних чинників» (с. 63). Крім того, авторка переконливо доводить потребу виокремлення основних стратегій художнього дискурсу для дитини, серед яких – інформувальна, сугестивна, епістемічна та самопрезентації (с. 65).

Другий розділ дисертації **«Структурна характеристика дитячого художнього тексту»** присвячено вивченню структурної організації дитячого художнього дискурсу з урахуванням архітектоніко- та композиційно-мовленнєвих форм. Докладний аналіз епіграфів у межах текстів дитячої літератури уможливив їхнє функційне виокремлення та зосередження уваги на змістовно-фактуальній і змістовно-концептуальній інформації (с.148).

Позитивно оцінюємо спробу авторки репрезентувати зоонімічну лексику в заголовках, яка відбиває лексичний фонд маленького читача, оскільки знайомство з мовою завжди починається з конкретних лексико-семантичних груп на позначення предметів довкілля дитини, а назви тварин – репрезентанти найближчої до людей лексичної групи, яку найперше можемо наділити всіма властивостями героїв твору (с. 138-139).

На особливе схвалення заслуговує підрозділ 2.2.3. «Допоміжний текст (схеми, таблиці, креолізація)», в якому Валерія Вікторівна вдало описує креолізовані тексти й представляє окремішню класифікацію завдань текстів дитячої літератури (с.155).

Інноваційним аспектом другого розділу є опис й ретельний аналіз формально-змістового рівня композиції сучасної повісті з опертям на статистичні дані (с. 108), підґрунтям якого є архітектоніко- та композиційно-мовленнєві моделі, втілені в тих чи тих надфразних єдностях.

У третьому розділі «**Лексико-стилістична характеристика художнього дискурсу для дітей**» вказано на гіперо-гіпонімічні відношення в лексичній системі художніх текстів для дітей та проаналізовано їхню стилістичну специфіку.

Вдалими й необхідними є безумовно коментарі щодо 5 структурних типів порівнянь (с. 202-203). Крім того, цілком доречними вважаємо розмірковування дисертантки про функції метафор, які виконують в аналізованому тексті, зокрема мнемічно-образну й емоційно-інфікувальну, та уможлиблюють яскраве наповнення деталями образів і слугують маркерами для розгортання подій у тексті (с. 213–219).

Для роботи характерна продумана послідовність та логічність викладу матеріалу. Дисертантка добре володіє сучасною лінгвістичною метамовою, що свідчить про її обізнаність з новітніми лінгвістичними концепціями.

Основні положення й одержані в процесі дослідження результати дисертації апробовано на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, представлено в 11 одноосібних публікаціях, з-поміж яких 4 статті у фахових виданнях, рекомендованих ДАК України, 1 – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва й розвитку та Європейського Союзу, 2 – у збірниках матеріалів міжнародних конференцій, 4 – збірниках матеріалів всеукраїнських конференцій.

Високо оцінюючи роботу загалом, хочемо висловити деякі міркування та побажання.

1. У підрозділі 1.2. «Художній дискурс у лінгвістичній парадигмі» авторка наукової праці окреслює 4 основні підходи до тлумачення художнього дискурсу (с. 32), проте здебільшого спираючись на роботи, представлені зарубіжними науковцями у XX столітті та враховуючи лише поодинокі статті українських дослідників, які студіюють питання мови дискурсу для дітей у XXI столітті. На наше переконання, варто було б також зосередити увагу на таких ґрунтовних українських дослідженнях на кшталт дисертації О. Папуші «Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу» (2004 р.) та наукових працях

Є. Огара, зокрема «Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження» (2006 р.) чи «Соціокомунікативний підхід у сучасних книгоорієнтованих дослідженнях» (2014 р.).

2. У підрозділі 2.1.2 «Змістовий рівень композиції сучасної повісті для дітей» дисертантка поетапно схарактеризувала структурну специфіку змістового рівня організації повістей для дітей залежно від жанру твору. Звідси постає питання: Чи спостерігали Ви впродовж дослідження інші приклади специфічного оприявлення структури тексту певного жанру?

3. У підрозділі 2.2.3 «Допоміжний текст (схеми, таблиці, креолізація)» Валерія Вікторівна докладно репрезентує креолізований текст, окреслюючи його функції та специфіку. Утім, не вистачає дослідження малюнків або тексту, які відбивають у своїй формі зміст. Наприклад, тексту, що за формою аналогічний до означуваного поняття. У дослідженні наявний приклад оформлення номеру сторінки у вигляді риби (с. 157). Щоправда, на нашу думку, робота виграла б, якби авторка глибше проаналізувала й представила непоодинокі приклади таких одиниць, якщо вони є.

4. З урахуванням того, що назва третього розділу «Лексико-стилістична характеристика художнього дискурсу для дітей» вважаємо, що завузьким є аналіз мовних експлікаторів у межах художнього дискурсу для дітей. Наприклад, якщо авторка наукової праці висвітлює й виявляє гіперо-гіпонімічні відношення в лексичній системі художніх текстів для дітей, то потребує глибших коментарів та висновковості групи гіпонімів (с.181-183), оскільки подеколи спостерігаємо просто виокремлення диференційних сем на кшталт «рослини», «частини суші», «астрономічні явища» тощо. Крім того, в аналізованому підрозділі 3.1. «Гіперо-гіпонімічні відношення в лексичній системі художніх текстів для дітей» дисертантка зазначає, що характерною особливістю лексики творів дітей є «домінанта вживання слів на позначення точних, конкретних предметів» (с. 170), далі фіксуємо аналіз гіпероніма «темпоральність» з інтегральною семою «час» (с. 186), де зазначено «...що аналізовані одиниці здебільшого позначають абстрактні часові проміжки» (с. 200). Саме тому постає питання чи спостерігали Ви в дослідженні інші одиниці, можливо менші за чисельністю гіпонімів гіпероніми, які б також мислилися абстрактно?

5. Зважаючи на те, що дисертантка зауважує, що епітети є «найпоширенішим стилістичним засобом у художньому дискурсі для дітей» (с. 188), далі Валерія Вікторівна, виокремлюючи прості, складні, складені епітети й епітети-речення, лише спорадично репрезентує «досить продуктивну групу складних епітетів» (с. 195), представлених лише двома граматично вираженими моделями. Крім того, якщо йдеться мова про комплексне вивчення

мови творів художньої літератури, то варто було б зацентувати увагу на докладному аналізі фразеологічних одиниць, наявних в аналізованих текстах.

Безперечно, висловлені міркування не торкаються концептуальних засад виконаної роботи і жодною мірою не відбирають права констатувати той факт, що дисертація Самойленко Валерії Вікторівни – новаторське, ґрунтовне, оригінальне дослідження з виразно задекларованою авторською позицією. Безсумнівною є теоретична та практична цінність результатів наукової праці: вони поглиблюють базові засади новітньої теорії щодо дискурсивних категорій, збагачують новими ідеями стилістику через докладне представлення структурного підходу до аналізу української повісті для дітей, а також слугують важливим підґрунтям для подальших досліджень у царині лінгвопрагматики.

Ураховуючи зазначене, вважаємо, що дисертаційна робота Самойленко Валерії Вікторівни «Мовні особливості сучасного художнього дискурсу для дітей» за змістом і формою відповідає всім вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), пункт 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Самойленко Валерія Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент

доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри англійської мови
для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Олена ГУРКО

Учений секретар

кандидат фізико-математичних наук,
доцент, доцент кафедри теоретичної
та комп'ютерної механіки
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Тетяна ХОДАНЕН